

Academische Werkplaats
MILIEU EN GEZONDHEID

netwerk van
milieuprofessionals

Verslag Symposium ‘BOP jij of BOP ik? Beleid, Onderzoek en Praktijk werken samen aan een gezonder milieu’

12 februari 2015, Utrecht

**De meeste presentaties zijn te vinden op:
www.academischewerkplaatsmmk.nl**

Plenaire Introductie

Moniek Zuurbier heet de aanwezigen welkom. Zij is programmamanager van de Academische Werkplaats Milieu en Gezondheid. Zij ziet vanmiddag een gemêleerd gezelschap in de zaal en is daar blij mee. De Academische Werkplaats Milieu en Gezondheid wil beleid, onderzoek en praktijk verbinden – vandaar de afkorting BOP van dit symposium. Dit symposium is in samenwerking met de VVM tot stand gekomen.

Het gaat bij de Academische werkplaats om onderzoeksthema's vanuit de praktijk en bedoeld voor de praktijk. ‘Vanuit de praktijk’ betekent dat gemeenten vragen stellen, die met de huidige stand van kennis niet te beantwoorden zijn. Dan wordt nieuw onderzoek opgezet, met als doel om die vragen uit de praktijk te kunnen beantwoorden. Er wordt samenwerking gezocht met universiteiten en andere onderzoeksinstituten. Vandaag zal de discussie onder andere gaan over te implementatie van de onderzoeksresultaten: hoe kunnen deze het beste worden overgebracht aan de doelgroep?

Brigit Staatsen stelt zich voor als bestuurslid van de VVM, de vereniging van milieuprofessionals. Vanuit de VVM nemen diverse secties deel aan dit symposium. Zij is blij met de samenwerking en blikt terug op de Nationale Milieudag van 2014, waarin Gezondheid ook al het hoofdthema was. Ze wenst de aanwezigen een leuke middag en veel inspiratie.

Annemieke van der Zijden stelt zichzelf voor als directeur Publieke Gezondheid West-Brabant. Zij heeft een geschiedenis in de MMK. Ze spoort de aanwezigen aan te gaan staan. Om de beurt: eerst de gemeenten, daarna kennisinstituten, GGD'en (in de breedte aanwezig: uitvoerend en directie), provincie, rijk en adviesbureaus. Het levert een dynamisch spel op, met de nodige hilariteit. Annemiek geeft aan dat het doel van de dag ‘kennis delen’ is. Vervolgens doet ze nog enkele huishoudelijke mededelingen over de workshops voordat ze de plenaire sprekers inleidt.

Later sluit Annemieke het inleidende gedeelte af met de opdracht twee vragen mee te nemen naar de workshops: 1. Wat ga je morgen anders doen? 2. Wat wil je nog op de onderzoeksagenda?

Plenaire presentaties

Jeroen Devilee en Brigit Staatsen (RIVM): Wat burgers willen weten en meten
Er bestaat een lange traditie van ‘citizen science’, die rond 1900 is begonnen met het tellen van vogels door burgers. Tegenwoordig heeft deze citizen science een nieuwe impuls gekregen door de nieuwe technieken zoals app’s en sensoren. ‘Open data aanbieden’ is ook een actueel thema, evenals ‘participatory science’, waarbij burgers meebeslissen over de vraagstukken die worden onderzocht.

Bert Brunekreef (Universiteit Utrecht): Prioriteiten voor gezondheid en milieu in de toekomst. De klassieke thema’s over de relaties milieu en gezondheid zullen voorlopig nog wel in de belangstelling blijven. Hoe beïnvloedt het leefmilieu de gezondheid? Gezien de vergrijzing komen er wel nieuwe thema’s bij, zoals bijvoorbeeld een onderzoek naar invloed van milieufactoren (luchtvervuiling) op functionele beperkingen bij ouderen.

Parallele sessies

Sessie Luchtverontreiniging

- Saskia v/d Zee (GGD Amsterdam): *Luchtverontreiniging in Perspectief*, Invloed van lokale luchtkwaliteit op gezondheid, uitgedrukt in aantal meegerookte sigaretten
- Frans Greven (GGD Groningen): *Gezondheidseffecten door fijn stof van vuurwerk?*
- Paul Fischer (RIVM): *Luchtverontreiniging en sterfte in Nederland: ruimtelijke koppeling persoonsgegevens en blootstelling (DUELS studie)*

Aanbevelingen van Saskia van der Zee

- Druk gezondheidsschade van luchtverontreiniging uit in aantallen meegerookte sigaretten. Dat spreekt mensen aan, zij kunnen zich er meer bij voorstellen dan bij luchtverontreiniging zonder meer.

Vragen n.a.v. presentatie Saskia van der Zee

- (V) *Waarom is niet gekeken naar ‘actief roken’, dus naar de rokers zelf?* (A) De onvrijwilligheid van de blootstelling vonden we belangrijk, die is bij passief roken vergelijkbaar met die van de luchtverontreiniging buiten. Actief roken is vanzelfsprekend veel schadelijker.
- (V) *Als wordt gekeken naar een schoner gebied in Nederland in plaats van Noord-Scandinavië, hoe valt de vergelijking dan uit?* (A) Dan komt het neer op ongeveer 8 sigaretten.

Vragen n.a.v. presentatie Frans Greven

- Er werd de suggestie naar voren gebracht om te kijken naar ziekte(last) in plaats van sterfte? Voor patiënten met luchtwegaandoeningen is het buiten niet te doen oudejaarsavond wanneer de hausse aan vuurwerk plaatsvindt. Er wordt een oproep gedaan om hier ook onderzoek naar te verrichten. Te denken valt ook aan oogletsel ten gevolge van vuurwerk.

- Een aanbeveling luidde om ook de stedelijke meetnetten te gebruiken als aanvulling op de meetnetten van MIL en RIVM.

Vragen n.a.v. presentatie Paul Fischer

- (V) *Waarom is niet (ook) naar kinderen gekeken?* (A) Dat zou zeker een interessante optie zijn, als daar mogelijkheden liggen. Zelf data verzamelen is steeds moeilijker en duurder.
- (V) *Kunnen er geen andere, meer aansprekende effecten van luchtverontreiniging (ziekten) dan sterfte worden onderzocht, zoals COPD, astma?* (A) Er is inderdaad allerlei informatie over zaken als medicijngebruik, laag geboortegewicht etc. Dat zal in de toekomst ook gecommuniceerd worden.
- (V) *De decentralisaties gaan gepaard met een bezuiniging in de zorg, de overheid wil de zorgkosten beperken. Kan dit onderzoek helpen gemeenten te prikkelen om aan preventie te doen?* (A) Als het ertoe leidt dat alle gemeente zich inspannen voor reductie van emissies, dan kan het iets betekenen voor de gezondheid.

Algemene discussie sessie Luchtverontreiniging

Praktische toepassing:

- Eén van de aanwezigen zal de vanmiddag opgedane kennis gebruiken bij het opstellen van een MER. Hij wil in termen van ‘meeroken’ lokaal inzichtelijk maken wat luchtverontreiniging betekent. Dit brengt luchtkwaliteit en luchtverontreiniging dicht bij de mensen.
- Onderzoek doen naar ziektebeelden in plaats van mortaliteit is een wens. Dat veelal sterfte wordt geanalyseerd komt vooral door de beschikbaarheid van de sterftecijfers.
- Onderzoek doen naar mensen die wonen langs drukke wegen.
- Schenk aandacht aan de relatie buitenmilieu-binnenmilieu, bijvoorbeeld in scholen. In dat verband: is het mogelijk blootstelling aan de persoon zelf te meten?

Sessie Hitte in de stad

- Jochem Klompmaker (Witteveen en Bos): *Reken- en beoordelingsmethode hitteproblematiek*, Urban Climate Assessment & Management (UCAM): wijkgerichte beoordeling van hitte in de stad
- Wiebke Klemm (Wageningen Universiteit): *Ontwerpen van stadsgroen – voorbeelden om het stadsklimaat te verbeteren*
- Frans Duijm (GGD Groningen): *Wat bepaalt blootstelling van ouderen aan hitte?* Invloed van stedelijke woonomgeving, woning en bewonersgedrag op binnentemperatuur, comfort en ervaren gezondheid

Vragen n.a.v. presentatie Jochem Klompmaker

- (V) *Is dit verhaal al gepubliceerd?* (A) Nee, publicatie volgt binnenkort.
- (V) *Welk groen is meegenomen in deze modellen?* (A) Gras is hier als groen meegenomen.

- (V) *Bij kou is de sterfte groter dan bij hitte. Wat is het effect van adaptieve maatregelen tegen hitte in koudeperioden?* (A) Ook in koudeperioden kan men spreken van urban heat island effecten. De verwachting is dat deze hetzelfde zijn.
- *Het is belangrijk om onderscheid te maken naar type groen.*
- (V) *Is de invloed van wind ook meegenomen?* (A) Nee, deze is nu buiten beschouwing gelaten.

Vragen n.a.v. presentatie Wiebke Klemm

- (V) *In Zuid-Europa wordt groen vaak in combinatie met water bekeken. Verdamping en verkoeling zou met name plaatsvinden door stromend water. Klopt dat?* (A) Stromend water heeft inderdaad een verkoelend effect en zorgt daarnaast voor een positieve beleving. Maar grote oppervlakten van stilstaand water kunnen juist een bron van warmte zijn.
- (V) *Wordt er nu in de praktijk al rekening gehouden met deze kennis?* (A) Nee. Wiebke heeft het al wel geprobeerd maar het is tot nu toe nog niet gelukt. Een idee is om het in te bouwen in de veelgebruikte lagenbenadering. Daar zit het nu nog niet in.
- (V) *In Utrecht is door bewoners een ambitiewijzer ontwikkeld. Samen met bewoners is onder andere een speelplek ontwikkeld. Er is meer groen gerealiseerd dan aanvankelijk werd beoogd. Dit was echter niet vanuit de gedachte van tegengaan van hittestress, maar draagt daar nu wel aan bij.* (A) Dit is een mooi voorbeeld van een meekoppeling.
- (V) *Als je moet kiezen waar je je geld aan uitgeeft: een park of meer bomen in de stad; waar kun je dan het beste op inzetten?* (A) Dat ligt er aan met welk doel je het realiseert: het tegengaan van het urban heat island effect (niveau van de stad), of het bieden van schaduwrijke plekken tijdens het wandelen (niveau van de mens). Bij het eerste helpen bijvoorbeeld groene daken, bij het tweede niet.

Vragen n.a.v. presentatie Frans Duijm

- (V) *Is er ook gekeken naar het effect van isolatie?* (A) Nee. Wel is gekeken naar het al dan niet hebben van dubbel glas. Daar werd geen effect van gevonden.
- *TU Eindhoven heeft onderzoek verricht naar het effect van groene daken, isolatie, en andere gebouwkenmerken.*
- *Veel ouderen stoken hun woning aardig warm, en zitten daardoor vaker in een hittegolf. Het huis is nl. vaak al warmer door het stoken, en wordt dus eerder tot het niveau van een hittegolf warm gestookt. Dit is een aandachtspunt.*
- *Tocht is ook een mogelijke risicofactor voor ouderen; ouderen ventileren daarom minder, waardoor het huis ook eerder op kan warmen.*
- *Wat gebeurt er met de resultaten van dit onderzoek? Het is van belang om het bij de bouwkundige sector onder de aandacht te brengen.* Er zijn echter nog geen stappen ondernomen om het ook daadwerkelijk onder de aandacht te brengen.

Algemene discussie sessie Hitte in de stad

Praktische toepassing:

- Het is belang van om verschillende aspecten samen op te pakken. Denk aan groen voor sociale aspecten, biodiversiteit en hitte in de stad. Door alleen te focussen op hitte in de stad is er mogelijk geen draagvlak (en budget). Door het te koppelen aan andere onderwerpen kan er mogelijk meer bereikt worden.
- Het belang van vooruit denken: de gebouwen die we nu neerzetten staan er over 40 jaar ook nog
- Het belang van groen; kan het een plek krijgen in de Omgevingswet?

Sessie Geurhinder

- Renske Nijdam (Bureau GMV): *Van geurbelasting naar geurhinder* (introductie)
- Roel Peters (Gemeente Landerd): *Innovatief voorbeeld van hoe – samen met stakeholders – een gemeentelijke geurgebiedsvisie is vastgesteld*
- Loes Geelen (Bureau GMV) en Inge Wouters (Universiteit Utrecht): *Geurhinder veehouderij nader onderzocht - meer hinder dan Handreiking Wgv doet vermoeden?*
- Discussie: *Hoe nu verder in (lokaal) beleid? Geur & kleur 'locale'.*

Er werden vragen gesteld over:

- De manier van hinder meten: deze wordt in een model berekend ('dosis-effectrelatie')
- Factoren die hinder bepalen en de relatie met gerapporteerde hinder
- Achtergrond/voorgroenbelasting
- De Wet PG: deze wordt niet in dit kader gebruikt

Algemene discussie sessie Geurhinder

Onderzoek laat zien dat er meer gehinderden zijn dan waar de wet van uitging. De 'werkelijkheid is anders dan de wet'. De vraag is hoe dat komt. Wordt er een factor over het hoofd gezien, zijn er misschien meer of andere bronnen dan gedacht (bijvoorbeeld andere diersoorten)? Worden normen bij de bron (de stallen) niet strikt nageleefd? Is de houding van mensen ten opzicht van hinder veranderd?

De discussie ging vervolgens over hoe gemeenten moeten omgaan met deze inzichten. De gemeente is immers de vergunningverlenende instantie aan (boeren)bedrijven. Nu wordt lokaal naar oplossingen gezocht, in overleg met bewoners. Dit in afwachting van een mogelijke wijziging van de Wet geurhinder en veehouderij. Deze moet worden geïntegreerd in de nieuwe Omgevingswet.

Sessie Ruimtelijke ordening en Geluid

- Oscar Breugelmans (RIVM): *Hoe staat het met geluid- en geurhinder in Nederland op gemeenteniveau?* Gegevens GGD monitor
- Marieke Dijkema (GGD Amsterdam): *Effecten van stiller wegdek*
- Imke van Moorselaar (GGD Amsterdam): *Leefomgeving en huisartsendiagnose voor luchtweg- en hart- en vaataandoeningen in Noord-West Nederland*

Vragen n.a.v. presentatie Oscar Breugelmans

- (V) *Lobby om uniformiteit in GGD-monitor?* (A) Daar is Moniek Zuurbier mee bezig.
- (V) *Heeft het Rijk daar ook belang bij?*
- (V) *Wiens taak is de monitor?* (A) Dit is een taak van de GGD volgens Wpg. Voor aanvullende vragensets moeten gemeenten extra betalen.
- (V) *Kunnen onderzoeksbureaus de data ook gebruiken?* (A) Zij kunnen een onderzoeksvorstel indienen via de provincie (Interprovinciaal Overleg, IPO)
- (V) *Is gekeken naar de dosis-effectrelatie?* (A) Dit is niet makkelijk, want een koppeling kan alleen worden gemaakt op gebiedsniveau, niet op adresniveau.
- (V) *Is perceptie ook meegenomen?* (A) Er is maar 1 geluidhindervraag beschikbaar via de monitor, perceptie zit daar niet in.
- (V) *Is er een app beschikbaar om hinder aan te geven?* (A) Die kennen we alleen rond heel specifieke bronnen. In de toekomst zal dit wel komen. De monitor wordt nog steeds op papier ingevuld. Oude methoden nog niet wegdoen als je nieuwe introduceert.

Vragen n.a.v. presentatie Marieke Dijkema

- (V) *Gingen mensen harder rijden?* (A) Dit is niet gevonden in verkeersmetingen. De snelheid is niet gemeten.
- (V) *Wisten mensen wat er zou gebeuren? [..?]* (A) Ze wisten welke werkzaamheden er aan de weg zouden gaan plaatsvinden.
- (V) *Had je de hindercategorieën niet numeriek moeten bekijken?* (A) Dit is gedaan, maar het maakte geen verschil.
- (V) *Hoeveel afname in hinder kun je verwachten bij -3dB?* (A) Een afname van circa 1%.
- (V) *Wat gaat Rotterdam met de uitkomsten doen?* (A) Dit is maar een onderdeel van een groter geheel van meerdere onderzoeken. Het totaal leidt hopelijk tot uitkomsten met grotere significantie. Anders is er ook een reëel afbreukrisico. Diverse interventies worden onderzocht.
- (V) *Zou je nu afzonderlijke auto's beter horen?* (A) Dit is in dit kleine onderzoek niet bekend.

Vragen n.a.v. presentatie Imke van Moorselaar

- (V) *Zou postcodeniveau te grof zijn?* (A) Er is de wens om te kijken op PC6-niveau (vier cijfers, twee letters), maar de informatie van huisartsen was maar voorhanden op PC4-niveau (de vier cijfers van de postcode) in verband met privacy.

Algemene discussie sessie RO en Geluid

- Onderzoek dat geen significante uitkomsten oplevert, verschaft wel nieuwe kennis en onderzoekservaring. Die kun je gebruiken als je aan tafel zit met partners en dat maakt je een betere adviseur.
- Ziektelast wordt slechts voor 6% door het milieu bepaald, het is moeilijk iets te vinden.
- Moeten we als GGD'en 'data poolen'? Zou dat een opdracht aan/van de AW-MMK kunnen zijn?

Sessie Binnenmilieu

- Paola Esser (GGD Zuid Limburg): *Binnenmilieu en luchtwegklachten bij jonge kinderen*, Analyse van gegevens uit een prospectief cohortonderzoek in de regio Westelijke Mijnstreek
- Piet Jacobs (TNO): *Meetprotocol fijnstofbepaling in kantoren en scholen*, Eenvoudige dataregressie van 1 week meten levert de jaar gemiddelde concentratie PM_{2,5}
- Maciek Strak (GGD Amsterdam): *Effectiviteit van mechanische ventilatie met filtertoepassing in scholen langs drukke wegen*

Aanbevelingen van Paola Esser:

- Zorg voor bijscholing BIMi bij verpleegkundigen 0-4 jaar
- Informeer jonge ouders
- Niet alleen attenderen op schimmels, vocht, roken en borstvoeding maar ook op kaarsen en wierook.

Vragen n.a.v. presentatie Paola Esser:

- (V) *Is er gebruik gemaakt van huisartsgegevens?* (A) Die zijn in dit onderzoek niet meegenomen. Bij sommige vragen is wel een vervolgvraag: is het door de huisarts bevestigd/is deze bezocht?
- (V) *Zijn Geografische gegevens meegenomen?* (A) In dit onderzoek niet. Bij 5-6 jaar is wel een vraag over afstand tot een grote weg.

Aanbeveling van Piet Jacobs

Het is belangrijk om ook de blootstelling thuis in de woonsituatie aan te pakken en daar aanpassingen te doen (of de achtergrond concentratie van pm_{2,5} is zo hoog dat het niet haalbaar is om onder het jaaradvies van de WHO te blijven).

Aanbevelingen van Maciek Strak

- Afstand vergroten tot de weg heeft voorkeur
- Certificering en controle voor onderhoud mechanische ventilatie

Sessie Beleid

- Mark Reijnders (Instituut Bestuurskunde, Universiteit Leiden): *Gezondheid in de gemeentelijke besluitvorming in Leiden en Den Haag*, Een exploratieve studie naar de determinanten van effectief integraal beleid
- Peter van den Hazel (GGD Gelderland-Midden): *Gemeente en GGD, een sterk team*, Milieu en gezondheid samen aanpakken met kennis en maatregelen
- Marcel Koeleman (DCMR): *Samen met GGD naar een gezond milieu: wie neemt het voortouw?*

Aanbevelingen van Mark Reijnders

- Prioriteer
- Smeed maatschappelijke allianties
- Ontwikkel politiek-bestuurlijke sensitiviteit
- Spreek de taal van je doelgroep

Vragen n.a.v. presentatie Mark Reijnders

Vragen aan Mark gingen over het verschil in resultaat tussen de regio- en gemeentelijke GGD, en of er verschil was tussen MMK en bewegingsbevorderende onderwerpen. Mark gaf aan dat onderwerpen waarvoor duidelijke normen zijn, gemakkelijker op de agenda komen dan ‘zachtere’ onderwerpen. Beide vragen worden verder in het uitgebreide rapport van het AWP onderzoek besproken.

Aanbevelingen van Peter van den Hazel

- Draag als GGD’ en je resultaten actiever uit en zoek naar instrumenten om resultaten te verspreiden. Daarbij is persoonlijk contact van belang.
- Een goede kennisinfrastructuur met verschillende partners is van belang.

Vragen n.a.v. presentatie Peter van den Hazel

- *(V) Hoe zien omgevingsdiensten (OD) hun rol? Het idee is dat zij de link kunnen vormen met VNG en infomil. De OD kan daarbij informatie over gezondheid goed gebruiken. De OD heeft informatie over beleid en vergunningstrajecten voor GGD’ en. (A) Uitwisseling is dus van belang. GGD en OD kunnen elkaar versterken.*
- *(V) Wat is een verbeterpunt dat er echt uitspringt? (A) Structureel overleg organiseren tussen GGD’ en en gemeenten.*

Aanbeveling van Marcel Koeleman

- Bouw gezamenlijk expertise op. Bundel de krachten en bepaal samen positie in beleidsprocessen zoals de omgevingswet.

Vragen n.a.v. presentatie Marcel Koeleman

- *(V) Welke rol spelen verzekeraars? Kun je door hen te betrekken de kosten-baten beter verdelen? Het idee van ‘vervuiler betaalt’ is nog niet goed uitgewerkt. Moet nu van publiek geld. (A) Investeren op lange termijn zijn lastig voor bijv zorgverzekeraars. Zij kijken vooral naar korte-termijn baten. Investeren in preventie loont niet voor verzekeraars.*
- *(V) Hoe zit Marcel de rol van adviesbureaus? (A) Hij geeft aan dat GGD en OD van adviesbureaus kunnen leren en meer zouden kunnen samenwerken. GGD/OD zijn publieke adviseur. Ze zouden in toekomst meer kunnen adviseren zoals adviesbureaus dat doen (‘ondernemender’). Beter aansluiten bij gemeentelijke processen en decentralisaties. Vertalen van je resultaten naar de gemeentelijke praktijk.*

Plenaire afsluiting: Wie is de BOP?

Annemieke van der Zijden, Directeur Publieke Gezondheid, GGD West-Brabant
Peter van den Hazel, Coördinator Academische Werkplaats Milieu en Gezondheid, GGD Gelderland-Midden

Conclusies en aanbevelingen:

-
- Ga dichterbij de gemeenten zitten.
 - Samenwerking tussen GGD’ en en adviesbureaus is belangrijk.
 - Zorg voor een goede aaibaarheidsfactor.
-

- Zoek verbinding met andere thema's, zoals duurzaamheid, klimaatadaptatie en dergelijke (fysiek/ruimtelijk en milieu, dat leeft bij bestuurders).
 - De vergelijking met sigarettenrook is een mooi instrument om zichtbaar te maken hoe schadelijk luchtverontreiniging is.
 - Framing: breng je boodschap eenvoudig over, spreek de taal van de doelgroep.
 - Nuances in een onderzoek (of de presentatie ervan) kunnen het voor het publiek (onnodig) moeilijk maken.
-